

Lucas Brinkhoff (1919-2003)

In memoriam

Augustinus Hollaardt

Op 16 januari 2003 overleed te Heerlen dr Lucas Brinkhoff O.F.M., oud-secretaris van de Federatie van Liturgische Verenigingen en van de Nederlandse Commissie voor Liturgie binnen de rooms-katholieke kerk, en oud-medewerker aan het Liturgisches Institut van de Duitse bisdommen in Trier. Hij werd geboren op 14 februari 1919 te Nijmegen en trad, na zijn middelbare schooltijd, op 7 september 1936 in bij de minderbroeders (franciscanen). Na de filosofische en theologische opleiding te hebben gevolgd in de studiekloosters van Alverna (Wijchen) en Weert, werd hij op 4 april 1943 priester gewijd. Vanwege de oorlogsomstandigheden kon hij pas in 1946 te Rome, aan het franciscaanse Athenaeum Antonianum, zijn studies voortzetten met liturgiewetenschap als specialisatie. Zijn proefschrift over de ontwikkelingsgeschiedenis van de Ordo Missae van de tiende tot aan de dertiende eeuw, draagt het jaartal 1951. Aanvankelijk ingeschakeld in het werk van de Misweken – een vorm van liturgisch vormingswerk in de Nederlandse parochies, kenmerkend voor de naoorlogse ervaring van de liturgische beweging – werd hij in 1952 permanent secretaris van de Federatie van Liturgische Verenigingen van de Nederlandse bisdommen. Toen deze federatie ten gevolge van de bepalingen van de Liturgieconstitutie van het tweede Vaticaanse Concilie plaats moest maken voor de Nederlandse Commissie voor Liturgie, werd hij secretaris van deze commissie (1963) en werd het door hem opgerichte Interdiocesaan Liturgisch Centrum te Nijmegen, waarvan hij directeur bleef, het uitvoerend bureau. In deze nieuwe hoedanigheid was hij ten nauwste betrokken bij de uitvoering van de conciliaire besluiten inzake de liturgiehervorming in Nederland, met name het gebruik van de volkstaal in de liturgie. In 1967 gaf hij gehoor aan het beroep dat op hem was gedaan door de leiding van het Liturgisches Institut van Trier om aan dit instituut bibliothecaris en, in samenwerking met de theologische faculteit van Trier, docent te worden (1967-1989). Na een vruchtbare periode in Duitsland, waarbij hij zijn contacten met liturgiedeskundigen in Nederland en Vlaanderen niet verloor, keerde hij in 1994 naar zijn vaderstad terug voor een *otium cum dignitate*. Helaas heeft hij hiervan de laatste jaren niet meer bewust mogen genieten.

Bij zijn vroegere medewerkers blijft zijn gedachtenis in ere vanwege zijn grote betekenis voor de liturgische beweging in Nederland en voor zijn bijdragen aan de liturgiewetenschap in ons land en in Duitsland.

1. Brinkhoff en de liturgische beweging

De rol die Lucas Brinkhoff gedurende bijna vijftig jaren heeft gespeeld in de liturgische beweging en in de wereld van de liturgiewetenschap hangt ten nauwste samen met het ideaal dat hem voor ogen stond toen hij als jonge priester, samen met de liturgist Herman Schmidt S.J., het plan ontwierp voor het in 1946 gehouden liturgisch congres van Maastricht. Tijdens deze bijeenkomst stonden bevordering van de liturgische pastoraal en, hieraan ondergeschikt, verbreding van de kennis van theologische en historische aspecten van de liturgie centraal. Na zijn studietijd in Rome hernam Brinkhoff zijn werkzaamheden ten behoeve van de liturgische praktijk in de Nederlandse parochies en legde hij in zijn klooster te Alverna de grondslag voor een liturgisch documentatiecentrum. In 1955 verhuisde dit documentatiecentrum naar Nijmegen, waar Brinkhoff het Interdiocesaan Liturgisch Centrum oprichtte als zetel van de Federatie van Liturgische Verenigingen en als informatiebureau, voorzien van een bibliotheek en een toonzaal. Hier kon men zich op de hoogte stellen van liturgische uitgaven en zich het benodigde aanschaffen op het gebied van liturgische boeken, muziek en kunstvoorwerpen. Deze praktische opzet trok velen uit de omgeving naar Nijmegen, waar zij in Brinkhoff een uitstekende raadgever *in liturgiis* vonden. Hij onderhield bovendien nauw contact met uitgevers van officiële liturgische boeken en volksuitgaven. Brinkhoff werd hoe langer hoe meer de coördinator op liturgisch gebied in Nederland. De jaren vóór de grote liturgieherziening van het tweede Vaticaans Concilie verliepen in het voetspoor van de encyciek *Mediator Dei* van Pius XII (1947), die een aanmoediging betekende voor de liturgische beweging en de weg opende voor belangrijke vernieuwingen zoals het herstel van de paasnacht (1951) en de herwaardering van alle goede weekplechtigheden (1956) als vieringen van het volk Gods. Brinkhoffs medebroeder Ferdinando Antonelli, lid van de Romeinse Ritencongregatie en kenner van de geschiedenis van de liturgie, had in de voorbereiding en presentatie van deze vernieuwingen een groot aandeel. Het was de tijd van een gelukkige verbintenis tussen liturgische beweging en liturgiestudie die vooral op de geschiedenis gericht was. Beide wierpen hun vruchten af tijdens een reeks internationale liturgische congressen waaraan ook Brinkhoff deelnam: Maria Laach (1951), Mont-Ste-Odile (1952), Lugano (1953), Leuven (1954), Assisi (1956) en Montserrat (1957).

Ondanks een bij tijd en wijle gereserveerde houding van bepaalde kerkelijke autoriteiten hebben deze congressen mede de weg bereid voor de conciliaire Constitutie over de Liturgie. Een laatste en krachtige aanzet tot de liturgiehervorming van Vaticanum II was het besloten congres over liturgische aanpassing dat onder de titel 'Liturgie en Missie' en onder voorzitterschap van kardinaal Gracías van Bombay in 1959 werd geopend in Nijmegen en voortgezet in Uden. Was de instigator van dit internationale gebeuren prof. Hofinger S.J. uit Manila, de gehele organisatie lag in handen van Brinkhoff en zijn secretariaat. Dit alles bezorgde hem een internationale naam. Het was dan ook niet verwon-

derlijk dat hij, bij de voorbereiding van het tweede Vaticaans Concilie, benoemd werd tot consultor in enkele liturgische subcommissies te Rome (1960) en, na het verschijnen van de Liturgieconstitutie, tot consultor van de Raad ter uitvoering van de Constitutie over de Liturgie (1966). Maar vóór alle Romeinse veranderingen was hij in eigen land actief geweest binnen de Nederlands-Vlaamse ritualecommissie, die in de lijn van *Mediator Dei* de rituelen voor verschillende sacramenten reeds enigszins had aangepast aan de omstandigheden en, van Nederlandse teksten voorzien, had uitgegeven.

2. Brinkhoff en de liturgiewetenschap

Naast Brinkhoffs betekenis voor de liturgische pastoraal verdient ook zijn aandacht voor de liturgiewetenschap bijzondere vermelding. Brinkhoff was gedurende enige tijd liturgiedocent in het franciscaanse studiehuis van Alverna en hij was als zodanig betrokken bij de oprichting van het Genootschap voor Liturgiestudie (1952) waarvan hij bestuurslid werd. Liturgiewetenschappers, onder wie de latere Nijmeegse hoogleraar C.A. Bouman, ontmoetten elkaar binnen deze vereniging op gezette tijden rond een spreker uit eigen kring. Uit deze contacten ontstonden diverse initiatieven, waaronder jaarlijkse studiedagen in de abdij van Heeswijk, enkele wetenschappelijke publicaties van leden en de uitgave van een *Kritische bibliographie der liturgie* ten behoeve van de docenten. Dit werk van de hand van Brinkhoff en Theo Vismans (1959) werd ook in het Engels en Frans gepubliceerd.¹ Tenslotte nam het Genootschap het besluit, toegejuicht door Bouman en Brinkhoff, om de door de firma Romein en Zonen geplande uitgave van een groot *Liturgisch woordenboek* te verzorgen.²

Intussen wist Brinkhoff een belangrijk liturgisch boekenbezit op te bouwen. De bibliotheek van het Nederlands Liturgisch Centrum te Nijmegen overtrof verre de liturgische instituutbibliotheek van de universiteit aldaar en trok docenten en studenten die niet alleen naslagwerken, maar ook publicaties over speciale onderwerpen, vaktijdschriften in diverse talen en zeldzame uitgaven konden raadplegen. Dit was ook de reden waarom het redactiesecretariaat van het *Liturgisch woordenboek* in 1964 in Nijmegen werd gevestigd. Aan dit werk heeft Brinkhoff een aanzienlijke bijdrage geleverd. Hij was redacteur van de rubriek 'geschiedenis van de liturgie' en verzorgde een honderdtal trefwoorden met betrekking tot de liturgische beweging of de liturgiewetenschap in verschillende Europese landen, de geschiedenis van de liturgische boeken, personen die van belang zijn geweest voor de ontwikkeling van de liturgische beweging en van de liturgiewetenschap, lokale en gewestelijke varianten van de Romeinse

¹ L. BRINKHOFF, Th.A. VISMANS & M. MÜCKSHOFF (reds.): *Kritische bibliographie der liturgie* (Nijmegen 1959). Franse uitgave 1960, Engelse uitgave 1961.

² L. BRINKHOFF, W. DE WOLF & A. HOLLAARDT (reds.): *Liturgisch woordenboek* (2 dln) (Roermond 1958-1968).

liturgie in vroeger tijden, liturgische naslagwerken, verzamelwerken en tijdschriften. Ook het *Tijdschrift voor liturgie* is veel aan Brinkhoff verschuldigd. Hij was het die op het liturgisch congres van Maastricht in 1946 voorstelde de verschillende Vlaamse en Nederlandse liturgische tijdschriften, die bijna alle een kwijnend bestaan leidden, te laten opgaan in het *Tijdschrift voor liturgie* van de abdij van Affligem. Van dit tijdschrift was hij tot 1997 redactielid respectievelijk lid van de redactieraad. In de loop der jaren publiceerde Brinkhoff een aantal nog steeds lezenswaardige artikelen in dit tijdschrift, waarvan de voornaamste gaan over de Liturgieconstitutie, het liturgisch leven in Duitsland en het ontstaan en de ontwikkeling van het Romeins missaal.

Zijn werk op het terrein van de liturgie bracht hem ook in contact met personen en instanties van andere christelijke kerken. Hij zocht onder hen medewerkers voor het *Liturgisch woordenboek*, maar deze medewerking bleek slechts van korte duur te zijn. Van zijn kant verleende hij allerlei diensten op oecumenisch gebied, met name bij de oprichting van de Societas Liturgica (Driebergen 1967) en bij de organisatie van haar congressen, zoals dat van Montserrat (1973). Voor de oprichting van het Liturgisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen wist men Brinkhoff en zijn bibliotheek in Nijmegen te vinden; Casper Honders was er een dankbaar bezoeker. Ook aan het reeds geruime tijd bestaande Liturgisches Institut te Trier keek men met bewondering naar deze vakbibliotheek.

3. In dienst van het Liturgisches Institut van Trier

Het jaar 1967 betekende in zekere zin een keerpunt in Brinkhoffs leven vol activiteiten op het brede terrein van de liturgie in Nederland. De hem sinds lang toebedeelde functies van coördinator, organisator en praktisch uitvoerder begonnen hem zwaar te vallen. Hij gaf er zich rekenschap van dat hij, te midden van het liturgische vernieuwingsproces, op bepaalde aangelegenheden geen greep meer had. Zijn loyaliteit ten opzichte van zijn superieuren enerzijds en van bevriende relaties die *in liturgicis* een eigen weg insloegen anderzijds, leidde tot een gewetenskwestie waarvan slechts enkelen op de hoogte waren. In die omstandigheden meende hij er goed aan te doen gehoor te geven aan de uitnodiging om bibliothecaris te worden aan het Liturgisches Institut te Trier. Met nieuw elan begon hij aan deze taak en in de loop der jaren wist hij het boekenbezit tot 25.000 banden uit te breiden. Met genoegen leidde hij studenten op in de liturgiewetenschap en stond hij ieder die een beroep op zijn vakkenis deed met raad en daad terzijde. Hij werd opgenomen in de redactie van het *Liturgisches Jahrbuch*, uitgegeven door het Liturgisches Institut. Intussen behield hij de contacten met Nederland, verscheen hij trouw op de redactievergaderingen van het *Tijdschrift voor liturgie* en was hij steeds bereid om in gesprekken en publicaties zijn landgenoten op de hoogte te stellen van de liturgische ontwikkelingen in het Duitse taalgebied. Op zijn zestigste verjaardag verraste het Liturgisches

Institut Brinkhoff met een *liber amicorum*: een bundel wetenschappelijke bijdragen van naaste collega's en anderen.³ Tien jaar later, in 1989, bij gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag, werd hem een grootse afscheidshulde gebracht: in een academische zitting van internationale samenstelling werd hem het verzamelwerk *Lebendiges Stundengebet* aangeboden, een bundel detailstudies over het getijdengebed van de hand van vele vrienden.⁴ In 1994 keerde hij naar zijn vaderstad terug, maar weldra maakte de vermindering van zijn lichamelijke en geestelijke krachten verhuizing naar elders noodzakelijk. Het bericht van zijn dood kwam voor velen toch nog onverwacht. Hij werd op 21 januari 2003 begraven op het kloosterkerkhof van Alverna, niet ver van de plek waar hij zijn liturgische carrière begonnen was.

Lucas Brinkhoff is zonder twijfel van historische betekenis als animator en organisator binnen de liturgische beweging in Nederland in de jaren van opgang naar Vaticanum II. Aan zijn deskundigheid als bibliothecaris hebben het Liturgisch Instituut te Tilburg, dat zijn Nijmeegse boekenbezit heeft overgenomen, en het Liturgisches Institut te Trier zeer veel te danken. Brinkhoff was iemand met een praktische instelling, een man van de daad, weinig geneigd tot lange schriftelijke vertogen of uitgebreide navorsingen. Dit laatste in tegenstelling tot zijn medebroeder S.(A.) van Dijk, auteur van fundamentele uitgaven inzake de ontwikkeling van de Romeinse liturgie in de dertiende eeuw. Als liturgiewetenschapper was Brinkhoff in zijn belangstelling sterk gericht op de geschiedenis. Dat is te verklaren uit het tijdvak waarin hij te Rome zijn vorming heeft ontvangen: het was de tijd van de eerste grote veranderingen op pastoraal-liturgisch gebied, waarin zijn medebroeder Antonelli als kenner van de liturgiegeschiedenis een grote rol heeft gespeeld. Binnen deze context heeft Lucas Brinkhoff de liturgische beweging in Nederland en daarbuiten gedurende bijna vijftig jaren blijmoedig en gewetensvol gediend.

Appendix: bibliografie van Lucas Brinkhoff

- L. BRINKHOFF: *Passio Domini: enige pastorale wenken in verband met de goede weekviering* (Hilversum 1956).
- L. BRINKHOFF & J. NIEUWHOF (reds.): *Avondoeeningen op het feest van Christus Koning en Alle Heiligen* (Hilversum 1957).
- L. BRINKHOFF & J. NIEUWHOF (reds.): *Avondoeening op missiezondag en op het feest van Christus Koning, Alle Heiligen en St Willibrord* (Hilversum 1958).
- L. BRINKHOFF, W. DE WOLF & A. HOLLAARDT (reds.): *Liturgisch woordenboek* (2 dln) (Roermond 1958-1968).

³ *Donum amicorum*. Festschrift für P. Lucas Brinkhoff O.F.M. (Trier 1979, interne publicatie).

⁴ M. KLÖCKENER & H. RENNINGS (reds.): *Lebendiges Stundengebet: Vertiefung und Hilfe*. Festschrift für Lucas Brinkhoff (Freiburg 1989).

- L. BRINKHOFF, Th.A. VISMANS & M. MÜCKSHOFF (reds.): *Kritische bibliographie der liturgie* (Nijmegen 1959). Franse uitgave 1960, Engelse uitgave 1961.
- L. BRINKHOFF & Ph. BROEKMAN (eds.): *Bidt de Heer van de oogst...: avondoefening voor de missie gedurende het jaar* (Hilversum 1960).
- L. BRINKHOFF & S. VAN DER KLEI (eds.): *Vrede op aarde ...: avondoefeningen op de quatertemperdagen van de advent* (Hilversum 1960).
- L. BRINKHOFF & J. NIEUWHOF (reds.): *En alle volkeren zullen uw licht aanschouwen...: avondoefening voor de zondagen van de advent* (Hilversum 1961).

Augustinus Hollaardt o.p. is als docent liturgie verbonden aan de diakenopleiding van het St Janscentrum te Den Bosch, en werkte als redactiesecretaris voor het Liturgisch Woordenboek. Correspondentieadres: Oude Kleefsebaan 2, 6571 BG Berg en Dal.